

PRIKAZ

Dejan Jović (ur.)

**Konstruktivističke
teorije
međunarodnih
odnosa**

Fakultet političkih znanosti,
Zagreb, 2016., 287 str.

Zbornik *Konstruktivističke teorije međunarodnih odnosa*, kao treći u seriji zbornika o teorijama međunarodnih odnosa (nakon *Teorije međunarodnih odnosa – realizam*, 2013., te *Liberalne teorije međunarodnih odnosa*, 2014.) uredio je Dejan Jović, profesor na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu. Knjiga je objavljena 2016. godine u izdanju Fakulteta političkih znanosti, u sklopu biblioteke Političke analize.

Uvodna studija Dejana Jovića *Konstruktivizam u teorijama međunarodnih odnosa i praksi oblikovanja vanjskih politika* neosporno je od značaja za razumijevanje konstruktivizma u međunarodnim odnosima. Imajući u vidu činjenicu, koju i sam autor naglašava, da konstruktivizam gotovo da nije bio (niti je u naročitoj mjeri i danas) u fokusu interesa kako hrvatskih, tako i srpskih istraživača iz područja međunarodnih odnosa, politologije i sigurnosnih studija, vrijednost ovoga rada je neupitna. Dalje, ukoliko su poznati uloga i značaj konstruktivističke teorije za razumijevanje i bavljenje suvremenim međunarodnim odnosima i međunarodnom politikom (od '80-ih godina 20. stoljeća), tim više je nelogična spomenuta praznina u domaćoj literaturi (ali i nedostatak prevedenih originalnih dijela socijal-konstruktivista, sa izuzetkom prijevoda *Društvene teorije međunarodne politike* Alexandera Wendta, 2014.). Stoga se s pravom navodi da ovaj zbornik predstavlja prvi cjelovitiji pokušaj da se na našim prostorima prikažu i analiziraju osnovne teorijske postavke jedne od dominantnih alternativnih teorija o međunarodnim odnosima u 21. stoljeću.

Sasvim ispravno, naročito mjesto posvećuje se određenju samog konstruktivističkog pravca, koji uslijed svoje kompleksnosti, isprepletanosti krajnje različitih teorijskih polazišta i ideja različitih autora (pogotovo s obzirom na podjelu na konvencionalni i kritički konstruktivizam), ostavlja otvorenim pitanje može li se u tom slučaju uopće govoriti o teoriji kao takvoj? Dokle svaki od autora tekstova iz zbornika daje vlastito mišljenje o ovom pitanju, pozivajući se na poimanja i sugestije najpoznatijih socijal-konstruktivista, čini se, naposljetku, da je najprimjerenije reći da je riječ o meta-teoriji, ili, pak, o širokom spektru teorijske misli različitih autora u nastojanju da nadomjeste uočene nedostatke prethodno dominantnih teorijskih pravaca, ponajprije kombiniranjem prepoznatih prednosti svakog od njih.

Značajno je ukazati i na stav Jovića da se upravo na primeru Jugoslavije (njenog nastanka, razvoja i raspada), konstruktivističke pretpostavke mogu plodonosno primjeniti i analizirati, čime se otvaraju široke mogućnosti inspirativne za daljnja istraživanja na tu temu. Također, kraj Hladnog rata i stanje međunarodnih odnosa u posthladnoratovskom

razdoblju razlog su više za primjenu konstruktivističkih postavki s ciljem objašnjenja političkih fenomena na međunarodnoj razini, budući da, za razliku od dotad dominantnih realističkih i liberalnih pravaca, nude sasvim drugačiji analitički pristup značajno prilagođeniji aktualnim događanjima. Konačno, eksplanatorna moć konstruktivističkog koncepta (kao i njegove praktične implikacije), sa protekom vremena sve je očiglednija i izraženija, a time i nužnost upoznavanja domaće akademske zajednice s njime. Kako to ovaj zbornik prvi, i za sada jedini (barem na najvišem stupnju općenitosti) čini, njegovim autorima se moraju odati zaslužene počasti.

U vezi sa strukturom knjige, potrebno je napomenuti da je zaista iznimno teško strukturirati osnovne konstruktivističke ideje, a prvenstveno uslijed pretjerane teorijske „šarolikosti“. Stavljanjem u središte analize teorijske misli tri, odnosno četiri najpoznatija konstruktivistička teoretičara (dakle, izostavljanjem učenja svih radikalnijih socijal-konstruktivista) – Alexandra Wendta, Nicholasa Onufa, Friedricha Kratochwila i Maje Zehfuss – kako se to uobičajeno čini (što je slučaj i sa autorima zbornika), spomenuti problem se ne rješava u potpunosti. Razlog leži u činjenici da su i među njima prisutna značajno drugačija poimanja osnovnih međunarodnih pojava i procesa, te različita objašnjenja „gorućih“ međunarodnih problema. Suštinski, zahtjevno je uopće raspravljati o konkretnim zajedničkim „nitima“ koja vežu ideje pripadnika čitavog konstruktivizma (ili bar spomenutih autora), a posljedica toga su upravo struktura i sadržaj ove knjige. Neka poglavlja su općenitijeg karaktera, dok su druga usmjerena na bavljenje sasvim konkretnom problematikom, čime je, barem djelomično, i ostvarena sugerirana dvostruka namjena knjige, kako studentima koji se prvi put sreću sa ovom temom, tako i istraživačima međunarodnih odnosa i srodnih disciplina.

Činjenica da, osim uvodne studije Dejana Jovića i teksta *Što je to novo u konstruktivizmu?* Bože Kovačevića, ostali tekstovi ne ukazuju na kakav logični slijed (tematski, pojmovni ili na osnovi kakvog drugog kriterija), odnosno da svaki počinje s iste točke, pokušajem određenja konstruktivizma a nakon toga bavljenjem pojedinim fenomenima kroz prizmu konstruktivističkog pravca (nacionalni interes, nacionalna sigurnost, javna diplomacija, sport itd.), u skladu sa ukazanim trenutnim okolnostima, ne smije se tumačiti kao nedostatak. Razlozi tome su brojni, no, glavni je taj da, uslijed spomenute izuzetno niske zainteresiranosti i uopće svesti o konstruktivizmu u akademskoj zajednici, morao se pronaći način da se krene „od početka“, a to je u izvjesnom obimu postignuto združenim doprinosima koje je svaki od autora zbornika dao

putem vlastitog određenja konstruktivizma i njegovih ključnih postavki. Istovremeno, upravo na ovaj način predstavljene ideje (kombinirano udžbenički i istraživački) poziv su svim zainteresiranim istraživačima da ulože daljnje napore u razjašnjenje glavnih konstruktivističkih tema, odnosno da i sami kritički i analitički pristupe ovoj izuzetno kompleksnoj, sadržajnoj, a iznad svega intrigantnoj problematici.

Zbornik se sastoji od osam tekstova u kojima je konstruktivistička teorija kritički evaluirana u odnosu na različite teme. Uvodna studija, dakle, osim što objašnjava potrebu za knjigom ove vrste, određuje ulogu i značaj konstruktivizma, kao i mogućnosti njegove primjene, te ukazuje na predloženu strukturu i sadržaj, ona najobuhvatnije i na najsystematičniji način analizira ključne teorijske postavke, predstavljajući izvjestan rezimirani vodič kroz konstruktivizam. Drugi tekst, *Što je to novo u konstruktivizmu?*, čiji je autor Božo Kovačević, predstavlja određivanje mjesta konstruktivističke teorije međunarodnih odnosa u odnosu na realizam, liberalizam i pozitivizam, s jedne strane, odnosno na postpozitivizam, poststrukturalizam i postmodernizam, s druge strane. Ocjenom konstruktivističkog pristupa u odnosu na osnovna ontološka i epistemološka pitanja teorije, Kovačević prelazi na prikaze osnovnih teorijskih stavova Onufa, Wendta, Kratochwila, ali isključivo u kontekstu načina na koji oni obrazlažu „konstruktivistički odmak od postmodernističkog i poststrukturalističkog pravovjerja“ (str. 48), te kritike Maje Zehfuss. Konačno, i dokle ovaj tekst predstavlja jedini koji na sistematičan način izlaže misli osnovnih predstavnika pravca, on to čini samo iz jednog aspekta, nedovoljnog za stjecanje dojma o svim dimenzijama međunarodne politike kojima su se bavili (s eventualnim izuzetkom Wendta o kojem ima nešto više riječi).

Treći tekst, *Društveni konstruktivizam i struktura međunarodnog sustava* autora Petra Popovića, primarno je usredotočen na Wendtov strukturni pristup, kao „srednji put“ između pozitivističkih i postpozitivističkih teorija međunarodnih odnosa. U ovome radu polazi se od strukturalizma kao takvog, a potom je fokus na strukturnoj Wendtovoj teoriji, analizi njegovog kapitalnog djela, odnosno, analizi Wendtovog teorijskog shvaćanja naspram shvaćanja Kennetha Waltza. Njemu je srodan i tekst pod nazivom *Umjereni konstruktivizam Alexandera Wendta*, a u kojem Marinko Raos također nastoji prikazati Wendtovu „Društvenu teoriju međunarodnih odnosa“ u svoj svojoj polemici sa Waltzom, predstavljajući, pritom, i Wendtova poimanja najznačajnijih tema (srednjeg puta, moći i interesa kao društveno konstruiranih kategorija, odnosa agent-struktura, države, kao i kultura anarhije). Premda je okvir ova dva teksta isti, u Raosovom tekstu potpuniji je prikaz

Wendtovih ključnih ideja, i to redosljedom i na način na koje su one predstavljene u samom Wendtovom djelu.

Navedena dva teksta predstavljaju uvod u teorijsku misao Alexandra Wendta, ukazujući na njegove značajne doprinose teorijama međunarodnih odnosa, čime djelo nekog socijal- konstruktivista po prvi put biva cjelovito (makar u grubim crtama, koliko to prostor i tema dozvoljavaju) izloženo u domaćoj literaturi.

Problem agent-strukture: teorijski nalazi i implikacije za studije građanskih ratova, autorice Marine Ilić, predstavlja izuzetno složen istraživački poduhvat. Prvi segment poglavlja nudi kronološki prikaz rasprave o odnosu (ili primatu) agenta ili strukture, od svojih začetaka, preko dominantnih teorijskih struja međunarodnih odnosa, zaključno sa konstruktivističkom (primarno Wendtovom) tezom o uzajamnoj konstitutivnosti ova dva fenomena. Drugi segment predstavlja primjenu teorije srednjeg nivoa na slučajeve građanskih ratova, a u cilju prevladavanja problema agent-struktura. Spomenuti prvi dio neminovno bi trebao predstavljati dio sadržaja svakog udžbenika za studij međunarodnih odnosa, budući da u potpunosti ostvaruje cilj koji autorica postavlja pred tekst - „da mladim istraživačima koji tek počinju da se bave fenomenima međunarodnih odnosa i međunarodne politike“ „uštedi vrijeme“, a s obzirom na „obimnost materijala koji se bavi tom problematikom, njihov vrlo često nejasan jezik i način predstavljanja osnovnih linija argumentacije“, a kako bi im, konačno, omogućila da „svoje napore usmjere na empirijsko rješavanje problema međunarodnih odnosa“ (str. 150-151).

Šesti tekst, *Konstruktivistička teorija i koncept nacionalnog interesa* Dragana R. Simića i Dragana Živojinovića, od naročitog značaja za razumijevanje koncepta nacionalnog interesa kroz prizmu konstruktivizma, na krajnje jednostavan i ilustrativan način objašnjava ovaj pojam u svom aktualnom značenju, kao proizvod društvene konstrukcije, a ne, kako je to konvencionalno prihvaćeno, isključivo proizvod materijalnih činjenica. Nakon toga slijedi interpretacija nacionalnog interesa Jutte Weldes na primjeru kubanske raketne krize i, konačno, naročito pohvalna analiza odnosa identiteta i nacionalnog interesa na primjeru Sjedinjenih Američkih Država. Značaj ovoga poglavlja kako za politologiju, tako i za sigurnosne studije i više je nego očigledan, naročito s obzirom na stav autora da je „konstruktivizam vrlo produktivan na tom polju“ (str. 178), odnosno, da je jasno da „teorija socijalnog konstruktivizma ima šta da kaže o stvaranju i naročito promjeni nacionalnog interesa“ (str. 179), te da je u posljednjih dvadesetak godina „postala neizbježna“ u tom kontekstu (str. 178).

Tekst „*Diskurzivna i praktična konstrukcija međunarodne (ne)bezbednosti*“, čiji je autor Filip Ejodus, polazi od osnovne konstruktivističke pretpostavke u sigurnosnim studijama da međunarodna (ne)sigurnost predstavlja prvenstveno proizvod društvenih, a ne materijalnih činjenica. Na toj osnovi, autor dalje analizira odnos teorije sekuritizacije i teorije ontološke sigurnosti, sugerirajući, najzad, izgradnju pluralističkog istraživačkog dizajna koji bi predstavljao kombinaciju dvije navedene teorije. Značajna je i procjena kojom se ukazuje da bi ove dvije teorije u budućnosti imale značajno veće mogućnosti implikacija ukoliko bi se usmjerile i ka drugim konstruktivističkim pristupima sigurnosti, poput koncepta sigurnosne zajednice ili praksi. Zaključno, autor ukazuje na potencijal konstruktivističkog pristupa teorijama sigurnosti, kao značajnu novinu u odnosu na ustaljene liberalne i realističke upotrebne vrijednosti. No, on sa žaljenjem ukazuje i na nemogućnost da se taj potencijal iskoristi uslijed činjenice da se konstruktivisti zadržavaju na razini ekspanacije (doduše izuzetno snažne), ne posvećujući pažnju razvoju na praktičnom planu. Imajući u vidu i upotrebu kompleksne i često nerazumljive terminologije, autor vjeruje da navedeno istovremeno predstavlja i najveću konstruktivističku slabost u sigurnosnim studijama, ali i najveću njegovu šansu za razvoj u budućnosti.

Posljednji, i ujedno najobimniji, tekst u zborniku nosi naziv *Sport, politika i diplomacija: analiza iz konstruktivističke perspektive*, čija je autorica Đana Luša. Nakon pokušaja određenja konstruktivizma u teorijama međunarodnih odnosa, autorica se bavi suštinski zanemarenom analizom fenomena sporta u teoriji međunarodnih odnosa, a u kontekstu meke moći. Ocjenujući da je uloga sporta kao diplomatskog sredstva najartikuliranija od strane predstavnika konstruktivizma, autorica nastoji analizirati ovaj fenomen sa više različitih aspekata (sportska diplomacija, domaćinstva i bojkoti međunarodnih sportskih natjecanja kao sredstvo meke moći države, sportska natjecanja kao instrument nacionalizma i izgradnje nacija, nacionalni identitet i sport, sport kao medij prenošenja političke poruke, sport kao instrument bližeg dijaloga i integracije u multikulturalnim društvima, te sport kao neprijateljstvo i dodatna radikalizacija odnosa). Ovaj tekst predstavlja neuobičajenu i u literaturi (neopravdano) zanemarenu dimenziju međunarodnih odnosa, te obiluje mnoštvom primjera na osnovu kojih postaje i više nego očigledna uloga sporta u izgradnji i razvoju (u oba smjera) nacionalnih identiteta i interesa.

Uzimanjem u obzir svega navedenog, topla je preporuka za svakog istraživača, ali i studenta međunarodnih odnosa, politologije, sigurnosnih studija i srodnih disciplina, da pročita ovaj zbornik koji, uvidom

u osnovne konstruktivističke postavke i ideje, neminovno proširuje vidike, stvarajući sasvim nove mogućnosti interpretacije, ali i praktične multidisciplinarnu primjenu na širokom polju bavljenja najrazličitijim međunarodnim pojavama i procesima. Zbornik je odlična polazna osnova za daljnju kritičku evaluaciju konstruktivizma na domaćim prostorima koja, nažalost, već izvjesno vrijeme nedostaje našoj akademskoj zajednici.

Nevena Stanković

Studentica master studija Fakulteta bezbednosti

Univerziteta u Beogradu

194

Forum za
sigurnosne studije
GOD. 3, BR. 3